

HAGABLADET

Nr 4/08-1/09

En Hagavandring på 1790-talet

AV EVA NORDENSON

Reseskildraren och ämbetsmannen Jonas Carl Linnerhielm (1758–1829) var en tid elev till landskapsmålaren Elias Martin och hans bror, gravören Johan Fredrik. Linnerhielm inspirerades av brödernas akvarellerade gravyrserie "Svenska Vyer" med utsikter över stad och land. När han 1797 ger ut sin första reseskildring med titeln "Bref under resor i Sverige" är den illustrerad med etsningar, som utgår från akvareller han utfört inför motivet.

Linnerhielm är den förste svensk som företar och beskriver en "voyage pittoresque" i sitt hemland – en resa där han bekänner sig till tidens natur-evangelium och till resandet som en upplevelse för öga och känsla.

Hans innersta önskan är att visa att hans fädernesland är vackert. Till de sköna platserna hör Stockholms omgivningarna och ett resebrev 1796 handlar om ett besök på Haga. Linnerhielm hade alltsedan ungdomen intresserat sig för engelska parker.

Han hade varit på Haga tidigare, berättar han, och artikeln är illustrerad med en etsning av Haga och dess park, daterad 1790. Han skriver att han återgivit vyn från den ställning, som då

"Kärlakens Tempel vid Haga 1805". Akvarell ur en av Linnerhielms skissböcker. Privat ägo.

var upprest för att markera den tänkta höjden på det Stora Slottet. Gustav III var vid denna tid i livet och slottet stod under byggnad.

Vid besöket i maj 1796 måste Linnerhielm betala inträde vid inkörsporten. Så var det inte tidigare, då kungen levde. Han hittade dock en tillståndspolett "i sin gamla väst" och började sin vand-

ring. Han noterar växlingarna mellan den mörka tallskogen, "Nordens evigt grönskande", och de ljusa klungorna av lövträd och följer en slingrande stig till en höjd. Där finner man en "Kjosk" och "det Hus där konung Gustaf III bodde då Haga först vunnit Hans tycke och blev Hans Lustboning".

Huset (Gamla Haga) flyttades >>>

HAGABLADET

är en tidning för natur och kultur vid Haga-Brunnsvikens. Den utkommer med fyra nummer per år. Lösnummerpris 10 kr.

REDAKTION:

Ingrid Sjöström,
Sverker Michélsen.

ANSVARIG UTGIVARE:

Märtha Angert
Lilliesträle

HAGA-BRUNNSVIKENS
VÄNNER

info@haga-brunnsvikens.org
Box 23224
104 35 Stockholm

Kallelse till årsmöte 25 mars 2009

HAGA-BRUNNSVIKENS

VÄNNER

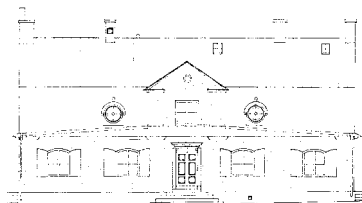
KALLAR TILL ÅRSMÖTE

ONSDAGEN DEN 25 MARS

TID: 18.00 – CA 20.30

LOKAL:

PASCHENS MALMGÅRD

PROGRAM:

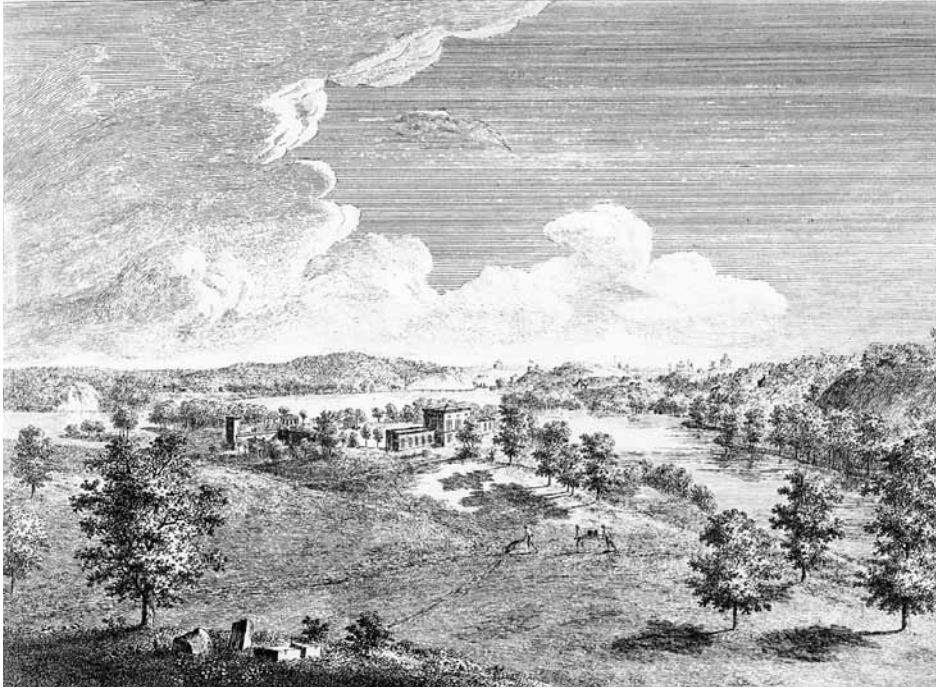
Kl. 18.00: Visning av Paschens malmgård i dess nyrustade skick. Presentation av föreningens nya hemsida.

Kl. 18.30–19.00: Årsmötesförhandlingar. Handlingar (verksamhetsberättelse, resultat- och balansräkning) delas ut vid årsmötet.

Kl. 19.00: Supé (kostnad 100 kr, betalas kontant vid mötet. Vin kan köpas separat.)

Kl. 19.30: Kaffe med föredrag: *Haga från kunglig dröm till folklig oas*. Glimtar ur den kommande stora boken om Hagaparken och dess byggnader som utges på Gullers förlag. Ingrid Sjöström, bokens fackredaktör, presenterar med bilder.

Anmälan senast den 17 mars till Ella Öström på tel. 08 – 34 43 40 (tala in på telefonsvararen). Anmälan behövs enbart för supén. Välkommen!

"Haga 1790". Etsning som ingår som illustration till Linnerhielms *Bref under resor i Sverige 1797*, i Svenska Vuer.

»»» sedan, berättar Linnerhielm, till dess nuvarande plats "med utsigt åt de smala Vikar och Sund, som böja sig imellan Hagas högtbeväxta Holmar". Dessa vattenspeglar finns inte idag. Strandlinjen förändrades och "arkipelagen" med små öar och vattendrag försvann när Ålkistekanalens djupsprängdes på 1860-talet och Brunnsvikens sjönk 1,25 meter.

Kiosken är den Turkiska paviljongen, den enda byggnad på Haga ritad av Fredrik Magnus Piper, Hagaparkens arkitekt. På Linnerhielms etsning skyntas dess halvmåneprydda tak på skogshöjden. Paviljongen var under vintertid förenad med boningshuset med en täckt gång, utanpå klädd med granris. Den värmdes av piedestalliknande kakelugnar på vilka krukor med buxbom placerats. Här höll kungen konselj och här utarbetades planerna under det ryska kriget. Linnerhielm suckar sorgset vid tanken att från denna stilla och fredliga park "kri-garen blifvit befalld att färja jorden och hafvet med sitt blod".

Vandringen fortsätter utmed stranden till de "täckta Holmarne, hvilka de första åren ensamt tjänte till promenader för Konungen ... då revolutionen 1772 ... förbereddes". Utsikten härifrån är ljuvlig, särskilt "då Aftonen lägger hela Naturen i rodnande harmonie". På den största holmen ligger ett kinesiskt lusthus försett med klockor, som klämtar i vinden. Dess spetsiga tak är markerat på etsningen. Lusthusets storlek och färgsättning faller inte Linnerhielm

i smaken. Nedanför vid den vassbevuxna strandkanten "låg fordom två täcka Gondoler".

Promenaden går vidare i riktning mot den udde som förr "bar Brahelunds åbyggnader och sedan blev platsen för Nya Haga". Han passerar ett bergsparti, där en "cascade" – ett vattenfall – planerats. Vattnet skulle uppföras genom berget och sedan "nedstörta på klipporna". Kvar av planen idag liksom vid Linnerhielms besök är en ihålig, utsprängd grotta vid bergets fot. En väderkvarn, flyttad från Kalmar slott, var tänkt att fungera som drivkraft. Projektet avstannade, men har idag fått nytt liv och kanske kommer Haga att få en "cascade" och därmed ytterligare en attraktion.

Linnerhielm står nu framför Nya Haga – idag Gustav III:s Paviljong. Det lilla slottet är av italiensk smak, anser han, och beskriver dess yttre och inre med stor entusiasm. Särskilt beundrar han att man följt det italienska byggnadssättet, men anpassat det till vårt klimat. "Med hjälp av eldningen som sker utifrån i själva fotmuren av Byggnaden, som således är alla årstider sommarlik". På båda sidor om slottet utbreder sig "sköna pelouser". Det är den enda gång han nämner den stora, böljande gräsytan, "Pelousen" som är ett av de viktigaste inslagen i Pipers Hagapark.

Han uppehåller sig istället vid Kärlekens tempel, en byggnad av "grekisk art". På etsningen ses det lilla templet med sin kolonnrad. Kungens favorit-

arkitekt L.J. Desprez ritade huset för att där visa Sergels marmorgrupp av Amor och Psyche. Konstverket kom aldrig på plats och byggnaden revs på 1870-talet. Linnerhielm daterar sin akvarell 1805.

Linnerhielm nämner vidare Ekotemplet, som användes till sommarfestsal. Det återfinns på etsningen liksom en tornförsedd huslänga – köks- och ekonomiflygeln med sitt pittoreska utsiktstorn. Denna nu försvunna byggnad har återgivits i en av Elias Martins vackraste akvareller härifrån. Koppartälten finns inte med på etsningen, ej heller murarna av slottet under byggnad. Stenarna i etsningens förgrund är nog bara ett romantiskt staffage.

Han slutar sitt resebrev: "men ger-na tillstår jag att den fågning Natur och Konst förenat sig att gifva denna Lust-ort, är öfver möjligheten af min beskrifning, ehuru starkt intryck den gjorde på mina känslor".

På etsningen står solen lågt och trädens skuggor blir långa. Den kastar sitt sken över Brunnsvikens stränder, med Frescati, Roslagsvägen och Bellevue på höjden. Vid horisonten avtecknar sig Stockholm kyrktorn, Slottets långa länga och Observatoriet på sin kulle. Över hela vyn, som på alla Linnerhielms utsikter, välver sig en stor himmel, där man anar att ett väderskifte är på gång.

Eva Nordenson, konstvetare och tidigare verksam vid bl.a. Nationalmuseum, Kulturen i Lund och Skansen, har i år givit ut en vacker och rikt illustrerad bok om Jonas Carl Linnerhielm, som så vackert skildrat 1700-talets Sverige i ord och bild:

MITT FÖRTJUSTA ÖGA
J. C. Linnerhielms voyages pittoresques i Sverige 1787–1807

Kan beställas från bokförlaget
Arena, info@arenabok.se,
www.arenabok.se

Lagen om Nationalstadsparken ändras

För ett år sedan meddelade Vägverket att deras metod att borra tunnlar för Norra länken genom Bellevue inte fungerade. För att undvika förseningar och fördyringar föreslog verket en lagändring som skulle medge grävning uppifrån. Regeringen har nu arbetat fram ett lagförslag i enlighet med detta. Miljödepartementets pressmeddelande från den 22 januari anger att ändringen innebär att "åtgärder som medför ett tillfälligt intrång i en nationalstadspark får vidtas om det tillgodoser ett angeläget allmänt intresse. Detta får bara ske om parken återställs så att det inte kvarstår mer än en obetydlig skada". Lagändringen innebär konkretiseras för Bellevue: "I och med beslutet kan en jordtunnel som ingår i Norra länken byggas genom schaktning från jordytan istället för genom så kallad rörtryckning. Enligt Vägverket blir kostnaden därmed 800–1200 miljoner kronor mindre."

VÄGVERKETS OANSVARIGA RISKTAGANDE

Pressmeddelandet presenterar det problem som uppstått med byggandet av Norra länken på ett sätt som helt förbigår ansvaret för den iråkade situationen. Ansvaret vilar tungt på Stockholms stad och Vägverket. I sin nöd har Vägverket vänt sig till regeringen som i sin tur vänt sig till oss som vakar över Ekoparken med frågan: får vi ändra lagen så att Vägverket slipper bygga den jordtunnel som de lovade inte skulle röra markytan i Bellevueparken och därmed spara 800–1200 miljoner kronor? Att Vägverket lovade detta var ett oansvarigt risktagande för att få igenom projektet – det torde alla i dag inblandade inse. Att det var Stockholms stad som framtvingade denna dragning i stället för att dra leden under Sveavägen och Cedersdalsgatan i enlighet med de ursprungliga planerna glömmer vi heller inte (se exempelvis Hagabladet nr 1–2/08).

Och nu ska riksdagen ta ställning till ett lagförslag som går ut på att tillfälliga åtgärder ska få göras 1) om de "förbättrar miljön i parken eller tillgodoser ett annat angeläget allmänt intresse" och 2) om parken återställs så att endast en obetydlig skada kvarstår.

Förbundet för Ekoparken har motvilligt ställt upp på att ge denna möjlighet till tillfälliga intrång. I fal-

let Norra länken genom Bellevue hade kostnaderna blivit orimliga, om det ens hade varit möjligt att bygga på det sätt som Vägverket lovat – antagligen hade parken förstörts ändå. Helst hade vi önskat begränsa undantaget från lagen till bara detta bygge. Men så skriver man inte lagar, det var ohållbart. Därför blir det nu en generell lag. Självklart är vi då oroade för hur lagen kan komma att användas i andra sammanhang.

Vi har därför försökt att förbättra lagen, göra den tydligare, men tvingas konstatera att ingen av de ändringar som vi föreslog har anammats av regeringen. Vid behandlingen i riksdagen ska vi försöka igen.

SPARADE PENGAR TILL PARKEN?

Förbundet ansåg att om denna lagändring kom till stånd borde samtidigt förbättringar göras i parken. Vi förde fram flera förslag, bl.a. slopandet av tunnelmynningarna vid Roslagstull, tunnelförläggning av del av Roslagsvägen förbi Albanoområdet, skapandet av en idrottspark på den f.d. bensinstationstomten. Inga av dessa förslag har Norra länkens tillskyndare behagat att ens diskutera med oss.

Istället framkastade regeringsföreträdare tanken på att en viss del av den stora besparingen skulle tillfalla parken. Det är detta som döljer sig i den kryptiska formuleringen "Vägverket ska i sin tur finansiera åtgärder för att återställa parkområdet, vilket ska göras i samråd med länsstyrelsen." Självklart ska Vägverket göra detta, inte ska väl vi göra det?!

Det måste självklart ingå i kravet att "endast obetydliga skador kvarstår". Det återstår att se om det blir något av

löftena om att en rejäl summa ska ställas till parkens förfogande. Det återstår också att se om miljöorganisationerna får något som helst inflytande över dessa pengar i så fall. Att reparera de biologiska spridningsvägarna står högt på vår önskelista. Det är dyrbara åtgärder, men nödvändiga om parken ska överleva.

Parallellt med lagstiftningsarbetet har en ny detaljplan tagits fram som tillåter att Norra länken grävs uppifrån på en sträcka av 155 meter genom Bellevueparken. Till detaljplanen är fogad en noggrann beskrivning av restaureringsåtgärder. Denna del är vi nöjda med.

Detta arbete har skett inom ramen för ett större program som gått ut på att restaurera Bellevueparken i dess helhet. Trafikkontoret i Stockholms stad har arbetat fram ett förslag, vars huvuddrag är att minska biltrafiken genom parken, förstärka karaktären och känslan från Pipers engelska 1700-talspark samt skapa en park som blir ett utflyktsmål året runt." Vi är mycket nöjda med detta arbete. För detta arbete finns pengar avsatta tidigare.

Sammanfattningsvis: miljöorganisationerna har gjort en stor eftergift, det finns anledning att vara orolig för hur lagen kommer att tillämpas i framtiden, Bellevueparken kommer i fem år att vara en stor grop, vi hoppas att restaureringen ska bli ett lyft för parken, det står skrivet i stjärnorna om någon del av den stora besparingen tillfaller parken och om miljöorganisationerna får något inflytande över hur pengarna används.

*Richard Murray,
ordförande,
Förbundet för Ekoparken.*

Säkra pengar till parken

HAGA – BRUNNSVIKENS VÄNNER

Bli medlem!

Årsavgift 150 kronor.

Familjemedlem, ungdom och studerande upp till 25 år: 75 kronor.

Föreningar och företag: 275 kronor

Postgiro: 428 37 57 – 5.

* * *

Observera – med detta nummer av Hagabladet följer inbetalningskort för medlemskap 2009.

www.haga-brunnsviken.org

Hagaparken under 1800-talet

AV CATHARINA NOLIN

Man kan lätt få intrycket att Hagaparken efter Gustav III:s död hamnade i ett slags dvala. Men 1800-talet var på många sätt en betydelsefull tid i parkens historia, både vad det gäller planteringar och odling och hur parken användes. Detta märks inte minst på den särskilda arbetsordning för Haga och Bellevue som Gustav IV Adolf upprättade 1798. Den ansvarige trädgårdsmästaren Johan Christian Ackermann (1738–1810) hade i början av 1800-talet till sin hjälp tolv trädgårdsdrängar och ytterligare sex drängar under sommarsäsongen. För Bellevue hade han ytterligare två trädgårdsdrängar samt medel för omkring 100 dagsverken.

Den stora landskapsparken krävde skötsel och underhåll, men också kompletteringar i form av nyplanteringar. Trädbeståndet kompletterades med för Stockholmstrakten relativt vanliga trädslag som ek, gran, tall, ask, lönn, men även med bok som inte är så vanligt förekommande här, och med olika poppelarter som började bli moderna vid denna tid. Landskapsparker framställs i litteraturen ofta som helt gröna miljöer, som platser med träd och gräs, men utan buskar och blommor. Men avbildningar och skriftliga handlingar visar att det i Hagaparken i början av 1800-talet fanns en hel del blommor

och blommande buskar som gav färg, form och doft, som hagtorn, rosor och kaprifol, liguster, syren och snöbollsbuskar. En del av denna blommande färgrikedom syns i olika avbildningar av Hagaparken, som i en gouache av Ekotemplet och Kärlekens tempel av A. F. Cederholm från 1805.

FRÅN VÄRDSHUS TILL ORANGERI

Ytterligare ett tecken på att Hagaparken fortsatte att vara en omtyckt miljö för den kungliga familjen är att det värds- hus som uppförts efter ritningar av Louis Jean Desprez 1788 i början av Gustav IV Adolfs regeringstid byggdes om till orangeri. Under 1797 flyttades växter hit från Ulriksdals slott; de dyrbaraste växterna som krävde mest värme och därmed omvårdnad skulle dock drivas på Drottningholm. Trädgårdsmästaren tycks inte ha köpt in några nya orangeriväxter till Haga, vilket tyder på att den utökning av beståndet som man kan se antingen skedde genom förökning av det existerande beståndet, eller genom att växter överfördes från till exempel Drottningholm.

Orangeriet och orangerigården var redan i början av 1800-talet öppet för allmänheten, detta framgår bland annat av Märta Helena Reenstiernas Årstadagbok. Årstafrun kom regelbundet för att beskåda ”både kända och okända orangerie växter”. Men då hon

en söndag i juni 1819 gick en ”liten tour till orangeriet genom trädgården” kunde hon konstatera att ”ingen enda Orangeriväxt var utsatt och Orangeriet var stängt. Där syntes vara öde, då de Kungeliga Personerna, som förr vistats där, nu mer ej finnas och man därför gör sig mindre möda med blommor och dylikt”. Hon syftar på Karl XIII och Hedvig Elisabeth Charlotta, som båda hade avlidit 1818.

Att orangeriet var stängt och att några orangeriväxter inte hade planterats ut kan ha berott på att det var för tidigt på säsongen, eller på någon annan tillfällighet. Inventariehandlingar från denna tid visar nämligen att här fanns ett mycket stort antal orangeriväxter; arterna är angivna, liksom hur många det fanns av varje, hur de var planterade, om de var stora eller små och så vidare. Genom inventariehandlingarna kan man även utläsa modets växlingar: i början av 1800-talet var traditionella orangeriväxter som lagerträd, myrten och olika citrusfrukter de vanligaste, under senare delen av 1800-talet hade en del av dessa bytts ut mot pelargon, kamelior, heliotroper, kaktusar och andra växter som vi idag betraktar som tämligen vanliga krukväxter.

NYTTOODLINGEN VID HAGA

Under 1800-talets första decennier rådde en febril byggnadsaktivitet i träd-

Värdshuset på Övre Haga ombyggt till orangeri med växtbus åt söder. Foto ca 1890, Nordiska museet. Jämför med foto i förra numret av Hagabldet!

gården som visar hur viktigt Haga var för den kungliga familjen. Under 1803 anlades en ny köksträdgård och en ny "espaljemur" eller persikomur. Bevarade handlingar visar också att Ackermann vid flera tillfällen köpte in nya träd, som 1805 då han köpte 12 mindre persiko- och aprikosträd samt 6 större persikoträd från en firma i Newcastle. Ackermanns efterträdare Petter Dimberg fortsatte under 1810-talet att utöka odlingen genom att uppföra nya odlingshus. Här fanns hela det rika utbud av byggnadstyper som varje större trädgård med självaktning skulle kunna visa upp: persikohus och vinkast, ananaskast och ananashus, "Blomsterhus", "Jordbärs- eller Smultronhus" och så vidare.

Att nyttoträdgården hade stor betydelse i den kungliga hovhushållningen framgår av bevarade räkenskaper som ger besked om vilka grönsaker som levererades. Till hovkonditorn levererades meloner, jordgubbar och smultron. Under 1820 till exempel levererades till det kungliga skafferiet och konditoriet bland annat sparris, jordärtskockor, huvudsallat, lagerbärsblad, morötter, cikoria, smultron, cantaloupemeloner, turkiska bönor, potatis, rödbetor, vindruvor, plommon, mirabeller, krusbär och mullbär. I september levererades 140 kronärtskockor och i oktober ytterligare 200. För dessa leveranser fick trädgårdsmästaren betalt från Kungl. Hovkontoret.

Redan efter ett par år gick trädgården så bra att trädgårdsmästaren kunde sälja av överskottet, vilket kunde ge en substantiell extrainkomst. Från 1840-talet började trädgårdsmästaren även att hyra ut växter till särskilda tillfällen, bland annat till Amaranterorden, vilket periodvis tycks ha varit en lukrativ verksamhet. Under 1869 såldes bland annat tulpaner, kamelior och lövkojor, tazetter, rosor och hortensior, persikor, vindruvor, rädisor och huvudsallat, sparris, persilja med mera, men även färdiga blomsterbuketter, allt beroende på säsong. Trädgården drevs av slottsförvaltningen fram till 1917 då Nordiska Kompaniet tog över för att odla grönsaker för försäljning till Stockholmsbefolkningen under de svåra krigsåren. Denna intressanta epok presenterades av Stephen Fried i *Hagabladet* nr 3/2000.

INTE BARA FÖR KUNGLIGHETER

Samtidigt som Hagaparken var en avhållen plats för den kungliga familjen var den också en uppskattad offent-

Skarpskytterast vid Koppartälten, gravyr i *Ny Illustrerad Tidning* 1867 av K. Ekvall. Foto Stockholms stadsmuseum.

lig miljö för Stockholmsborna. Till en bit in på 1800-talet betalade de som önskade besöka Hagaparken dock en mindre entréavgift vilket kan ha varit ett hinder för de sämst ställdas önskan att besöka parken. Midsommarafton och midsommardagen var stora utflyktsdagar och i Märta Helena Reenstiernas dagbok kan man läsa om hur hon då gärna besökte någon av de kungliga parkerna, som på midsommarafton 1809 då hon efter ett besök i Hagaparken skrev att "Hans Abr: och jag åkte sedan till Haga lustpark där vi vandrade omkring Pavillonen, voro i Echo templet, såge Noé ark flytande på canalen, den tillärnade stora slottsbyggnaden, som numera liknade ruiner." Noé ark var det flytande badhus som tidigare har presenterats i *Hagabladet* (nr 1–2/2007).

Antalet promenerande i parken var enligt Märta Helena Reenstierna avhängigt av om kungligheterna vistades där eller inte, som i juli 1814 då hon skrev att "Där spatserade nog folk, och vi fingo veta att samtl: de Kungliga Personerna där spisade middag". Efter ett besök i parken på midsommardagen 1816 rapporterade hon att "Vi furu sedan till Haga Lustpark, hvarest dracks svagdricka, så länge något fanns till köps, ty trängsel och törst var allmän. – Kungen, Drottningen och Prinsessan åkte därifrån 1/4 till 7 till Djurgården, då vi sedan gingo till Echo Templet och sedan begaf oss på hemvägen".

Parkens offentliga och folkliga karaktär utvecklades ytterligare under 1800-talet. Från omkring 1840 sökte sig enligt August Blanche främst "arbets- och tjänsteklassen" till Hagaparken; gesäller och tjänsteflickor kunde tillbringa lördagsnatten där med dans och lek. Detta är ett tema som bland annat finns med i "Taflan" som publicerades i *Nyaste Freja* den 11 december 1840.

Så småningom kom även nykterhetsförespråkare och väckelserörelsens predikanter till Hagaparken. En del av denna offentlighet var de danser som i alla fall under 1860-talet ordnades vid Koppartälten, bland annat av Skarpskyttegillet. Ytterligare exempel på denna publika inriktning var förfrågningar om uppförandet av olika typer av serveringar i parken för försäljning av kaffe, te, choklad, vatten och läskedrycker. Några av dem som kom till stånd var F. O. Lindströms vattenkiosk på Vasaslätten som uppfördes på 1870-talet, där nu Kafé Vasaslätten ligger. Ett annat populärt kafeställe var Bergstugan eller "Mor på höjden". Denna publika inriktning är än idag en viktig del av Hagaparkens historia och identitet.

Catharina Nolin är docent i konvetenskap, lärare och forskare vid Stockholms universitet och har i sin forskning studerat parker och trädgårdar under 1800- och 1900-talen.

Gustav III:s paviljong på Haga

ETT AV 1900-TALET'S STORA RESTAURERINGSPROJEKT

AV VICTOR EDMAN

I dag är det närmast en självklarhet att Gustav III:s paviljong vid Brunnsvikens strand utgör ett av de förnämsta proven på svensk byggnadskonst under 1700-talet. Detta är emellertid en modern uppfattning, som avlöste den ofta negativa synen på den gustavianska arkitekturen som gällde under större delen av 1800-talet. De svenska 1700-talsmiljöer som överlevt ett helt århundrades moderniseringar och ombyggnader befann sig vid sekelskiftet 1900 i ett mer eller mindre fragmentariskt skick. De följande årtiondena innebar däremot ett nyväckt intresse för det svenska 1700-talet, och ett flertal sådana miljöer återskapades för att bilda museer över sin egen epok. Ett av de mest omfattande och ambitiösa av dessa projekt gällde Gustav III:s paviljong på Haga, som genomgick en restaurering med stort inslag av rekonstruktion mellan åren 1936 och 1948.

Paviljongen på Haga byggdes för Gustav III, och efter hans tid förblev den ett kungligt lustslott. Vid 1900-talets början upphörde kungafamiljen att utnyttja byggnaden, vilket möjliggjorde en ny användning. John Böttiger, chef för Kungl. husgerådskammaren, tog 1917 initiativet till att skapa ett museum för gustavianskt konsthantverk i paviljongen.

Biblioteksinredningen i Gustav III:s paviljong rekonstruerades vid den stora restaureringen. Foto C. G. Rosenberg, Slottsarkitektkontoret, Stockholms slott.

Spegelsalongen i Gustav III:s paviljong under pågående konserveringsarbete. Foto Slottsarkitektkontoret, Stockholms slott.

Byggnaden hade genomgått radikala förändringar under 1800-talet och såg vid denna tid inte alls ut som den gör i dag. Bland annat hade en entresolvåning rivits, biblioteksinredningen och boksamlingen var borta och i flera rum hade väggdekorationerna målats över. Böttiger hade emellertid inga planer på att rekonstruera dessa en gång så praktfulla inredningar. De bäst bevarade rummen ville han återställa genom att flytta tillbaka så många ursprungliga inventarier som möjligt. De starkt förändrade rummen skulle däremot enbart målas i en neutral färg och användas för att ställa ut föremål och inredningsdetaljer från den gustavianska tiden.

Böttigers museiplaner förvekligades till en del under de närmaste åren, men i takt med att paviljongen uppmärksammades i den historiska forskningen kom situationen att ses som allt mer otillfredsställande. 1923 disputerade konsthistorikern Carl David Moselius på en avhandling om Louis Masreliez, den konstnär som hade skapat Hagapaviljongens inredningar, och därigenom ökade kunskaperna om hur paviljongen hade sett ut då den var ny. Under 1925 tog Moselius vid två tillfällen upp frågan om paviljongens utseende till offentlig diskussion. Han

hävdade att byggnaden borde återställas så långt det var möjligt till sitt ursprungliga skick. Vid denna tid fick förslaget om att rekonstruera Hagapaviljongen inget gehör hos de ansvariga myndigheterna, men situationen var annorlunda tio år senare.

År 1935 utsågs Gustav III:s paviljong till statligt byggnadsminne. Det skedde efter en långvarig utredning om vilka byggnader som skulle räknas in i det nationella svenska kulturarvet. Utnämningen kan betraktas som en slutgiltig bekräftelse på den uppvärdering som paviljongen hade genomgått under 1900-talets första årtionden. I och med detta blev det också tydligt att det rådde en stor skillnad mellan det historiska värde som byggnaden tillmättes och det skick som den faktiskt befann sig i.

I samma skede lanserade Ragnar Hjorth och Carl David Moselius ett långtgående förslag om att göra en fullständig rekonstruktion av Gustav III:s paviljong. Hjorth var vid denna tid slottsarkitekt på Haga och chef för Byggnadsstyrelsens kulturhistoriska byrå. Förslaget fick stöd av alla berörda myndigheter, och statliga medel ställdes till förfogande. Arbetet påbörjades 1936, men världskriget och det svåra finansiella läget förändrade snart förutsättningarna för projektet.

Anslagen hölls inne och byggnaden kunde inte invigas i sitt restaurerade skick förrän våren 1948.

Gustav III:s paviljong är ett intressant exempel på de förändringar som skedde inom kulturminnesvården under 1900-talet. Motståndet mot historiska rekonstruktioner levde kvar länge efter det sena 1800-talets häftiga restaureringsdebatt, vilken till stor del handlade om äkthet kontra kopiering. Böttigers museum var ett tydligt uttryck för denna hållning. Några närmast experimentella rekonstruktioner av svenska 1700-talsmiljöer under 1920-talet visade på en förändrad attityd, och vid 1930-talets mitt var principerna inte längre lika stränga. Detta öppnade för ett återskapande av Gustav III:s paviljong.

Victor Edman är docent i arkitekturhistoria vid KTH.

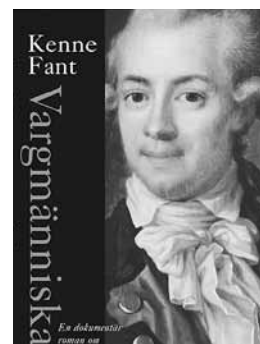

Haga i böckernas värld

I detta dubbelnummer av Hagabladet talas mycket om aktuella böcker som kan intressera Hagavänner. Två av författarna till huvudtexterna i bladet har nyss utkommit med böcker med koppling till Haga, Eva Nordenson och Victor Edman. Catharina Nolin skriver här om Hagaparken under 1800-talet, ett ämne som hon även behandlar mer utförligt i en ny stor bok om Haga, som utkommer till hösten i serien *De kungliga slotten*. Mer om den boken kan Haga-Brunnsvikens vänner höra på årsmötet den 25 mars.

Gustaf Adolf Reuterholm figurerade i det ljusspel, som föreningen anordnade den 1 november i höstas, se referat i slutet av detta nummer. Reuterholm, "den mest avskydde svenske politikern genom tiderna", är huvudpersonen i två böcker som utkom i höstas: John Chrispinssons *Den gråtande diktatorn* och Kenne Fants *Vargmänniskan*. Reuterholm bodde under tre av sina sex år vid makten efter Gustav III:s död på Gamla Haga, något som gustavianerna betraktade som ett helgerån. Gustavs syster Sofia Albertina, som residerade på Bellevue, hade sommaren 1795 heta dispyter med Reuterholm om dispositionen av den färja som användes för överfart mellan Haga och Bellevue. Båda ville ha färjan på sin sida av viken. När Reuterholm på hösten samma år lämnade Haga skrev han till en vän att han "ej utan liflig Regret biudit mitt vackra Eremitage vid Haga ett evigt farväl ... där jag haft de drägeligaste stunder under dessa trenne tunga år".

Slutligen kan nämnas en bok av en helt annan karaktär, som ägnas dagsaktuella frågor i Hagapar-

Reuterholm, omstridd även i Hagaparken.

ken. Det är en 487 sidor tjock avhandling av Michael Glemdal, framlagd 2008 vid Jönköping International Business School, *Gubben på kullen: om den smärtsamma skillnaden mellan politiska intentioner och praktiska resultat*. Omslaget pryds av en flygbild av Bellevue, med Sparres träslott inringat, samt ett citat: "Vi tycker att det är ytterst märkligt att en gubbe på en kulle kan stoppa hela norra länken. Är det inte dags att skrota den där nationalstadsparken?".

Gubben, det är alltså Greger Carpelan, och citatet är hämtat ur ett brev till kommunikationsminister Ines Uusmann 1997 från Transportarbetarnas socialdemokratiska fackförbund. Glemdal har analyserat hela den komplicerade processen kring Norra länken ur ett maktperspektiv, för att belysa hur enskilda och ideella organisationer kan påverka politiken underifrån. Omslagets citat är ett bland många, som i intervjuer speglar de olika parternas åsikter, för såväl som emot. Glemdal visar också att gubben på kullen långt ifrån är ensam utan har ett brett stöd från många, inte minst från föreningar som Haga-Brunnsvikens vänner! ●

Förslag till översiktsplan för Stockholm

Stockholms stadsbyggnadskontor sände i höstas ut ett samrådsförslag till ny översiktsplan för Stockholm på remiss. Haga-Brunnsvikens vänner har i januari 2009 lämnat eget svar och instämmer även i yttrandet från Förbundet för Ekoparken.

I svaren påtalas som en allmän brist att planförslaget saknar många av kvalitetserna i den föregående översiktsplanen från 1999, bland annat hänvisningar till Stockholms byggnadsordning och utförliga resonemang om vikten av hänsyn till riksintressen och kulturhistoriska värden. Dessa avsnitt från 1999

bör tas in i det nya förslaget. Vikten av de gröna kilarna som förbindelser mellan Norra och Södra Djurgården och mellan Haga och Karlberg är inte tillräckligt framhållt i planförslaget.

Förslaget kritiserar också för måldokumentet Vision 2030, som inte är förankrat hos medborgarna och som siktar på förtätning av innerstan och utbyggnad av vägnätet med ökad biltrafik. Trafikökningens negativa påverkan på Nationalstadsparken med buller och avgaser diskuteras alltför summariskt. I svaren framhålls att överdäckning av trafiklederna som omger

Nationalstadsparken och utbyggnad av kollektivtrafiken borde föras upp som angelägna projekt inom den nära framtiden. Värtabanan, som så olyckligt bildar en barriär genom Bellevueparken, nämns inte alls i förslaget. Argument för och emot att behålla banan borde ha tagits upp.

Remissvaren återfinns på Haga-Brunnsvikens vänner hemsida. Hagabladet följer den fortsatta hanteringen av förslaget, liksom det pågående arbetet med en vård- och upprustningsplan för Bellevueparken. Följetongen fortsätter! ●

Tintomaras klagan åter hörd i Bellevue

EN KVÄLL NÄR DET VAR SOM ALLRA mörkast i fjol, den ovanligt kalla Allhelgonadagen den 1 november 2008, började lite oväntat Bellevueparken vid Brunnsviken att skimra på ett sällsynt sätt. Flammor och strålkastare sände sina ljus upp i trädens kala grenverk och ur skuggorna där alvernas gestalter skymtade trädde den sköna Tintomara ur romanen Drottningens Juvelsmycke av C. J. L. Almqvist fram. Till sin förskräckelse fångas hon dock in av president Reuterholm. När så de vemodiga tonerna från kulning, trummor och horn ackompanjerar hennes klagan blir stunden magisk.

* * *

Haga-Brunnsvikens vänner och Förbundet för Ekoparken ville med detta fritt skrivna lust- och sorgespel, *Tin-*

tomars Klagan, göra allmänheten uppmärksam på det hårda öde Bellevueparken kunde möta om byggandet av Norra länken gör ingrepp i parken som är svåra att reparera.

Haga-Brunnsvikens vänner hoppas att det skall bli en tradition att tända ljus vid Brunnsviken på Allhelgonadagen och att kulturhistoriska skådespel får Nationalstadsparken och Haga åtminstone för en kväll att berätta om sitt arv på ett annorlunda sätt.

Drottningens Juvelsmycke skrevs 1843. Almqvists förlade till en del handlingen till Bellevueparken dit Tintomara, som är centralgestalten i boken, flyr från Kolmården efter det att hon, dock oskyldig, blivit indragen i mordet på Gustav III på Operan i Stockholm.

Scenområdet, bilden ovan till väns-

ter, avgränsades med marschaller. Ljusspelet manade fram Bellevues trädkronor i dramatisk kontrast mot nathimlen. Märtha Angert Lilliestråle och Richard Murray, som också läste prologen, påminde om parkens värde. Rasmus Klocklång ackompanjerade med mjuka slag på sämskskinnstrummor. Spelets huvudperson, Tintomara, träder fram, här i Lisa Lindkvists gestalt. Till höger blåser Bengt Rundquist i en lång näverlur. Övriga medverkande var Catarina Abelli, sång och kulning, Mårten Hellquist, horn, Peter Lind som Reuterholm, Lynn Stenvall, Fanny Lempel och Caroline Lilliestråle som alver. Tack alla för en fantastisk kväll!

Märtha Angert Lilliestråle
ordförande
Haga-Brunnsvikens vänner